

ELÇİN

SADƏLİK
VƏ
MÜDRİKLİK

Bakı 2007.

*M ü ə l l i m
h a q q ı n d a
s ö z*

İlk dəfə Mir Cəlal müəllimi nə vaxt görmüşəm? Bu suala heç cür cavab verə bilmirəm, çünki uşaqlıqdan evimizdə, cürbəcür məclislərdə, ədəbi toplanılarda Mir Cəlal müəllimi çox görmüşəm. İlyas Əfəndiyevlə Mir

Cəlal müəllim arasında qarşılıqlı hörmətə söykənən mehriban bir münasibət vardı. Elə o gözəl uşaqlıq illərində dəfələrlə bunun şahidi olmuşam ki, onlar hansı bir səmimiyyətlə görüşür, bir-biri ilə hal-əhval tuturlar. İlk ba-

xışda onlar müxtəlif xarakterli adamlar idi: Mir Cəlal daha artıq dərəcədə sakit, təmkinli, İlyas Əfəndiyev isə daha artıq dərəcədə emosional, bəzən hətta impulsiv. Ancaq, yəqin, arada zahirən görünəndən qat-qat artıq

daxili (görünməyən!) hiss-həyəcan, əqidə və amal yaxınlığı var idi. Bu mənada, elə bilirəm ki, İlyas Əfəndiyevin Mir Cəlal müəllimin 50 illiyi münasibətilə yazdığı məqalədəki bu sözlər əlamətdardır: "Mir Cəlal bütün

qəlbi ilə xalqa bağlı yazıçıdır. Onun əsərlərində xalqımızın nəcib ruhu duyulmaqdadır... Mir Cəlal, ilk növbədə, kiçik və çox adi görünən bir hadisədən böyük ictimai nəticələr çıxarmağı bacaran sənətkarlardandır. O, hə-

yatın dərin qatlarına nüfuz edə bilmək iqtidarına malikdir. O heç zaman gurultu, təntənə uydurmur" ("Ədəbiyyat və incəsənət" qəzeti, 26 aprel 1958-ci il). Xalqa belə bir bağlılıq, xalqın ruhunu ifadə etmək istəyi (və bacarığı!) insan-

lar arasındakı, dediyim, həmin o daxili yaxınlıqda az rol oynamır.

Mən yazdım ki, Mir Cəlal müəllimi ilk dəfə nə zaman gördüyüm yadıma gəlmir, amma onu bir müəllim, bir professor kimi kəşf etdiyim gün dəqiq ya-

dındadır və heç zaman da yadımdan çıxmayacaq: 1 sentyabr 1960-cı il.

Artıq ün yetməz, səs çatmaz bir uzaqlıqda qalmış o 1 sentyabr günü - Bakı Dövlət Universiteti filologiya fakültəsinin (məşhur Nizami, 49) birinci kur-

sunda ilk dərş günüm -
Mir Cəlal müəllim bi-
zim auditoriyaya da-
xil oldu, ədəbiyyat nə-
zəriyyəsindən dərş de-
məyə başladı və mən
yaxşı tanıdığım, əsərlə-
rini oxuduğum bu məh-
rəm adamı bir müəllim,
professor kimi məhz

kəşf etdim.

Yadıma gəlir. Mir
Cəlal müəllimin müa-
sirləri və yaxından tanı-
dığım Həmid Araslı.
Məmməd Cəfər. Məm-
məd Arif kimi böyük
qələm sahibləri haq-
qında yazdığım yazı-
larda bir ifadə işlətmi-

şəm: sadəliyin müdrikliyi. O ifadə Mir Cəlal müəllim üçün də, mən-cə, çox səciyyəvidir, çünki onun mühazirələri də, bədii və elmi əsərləri də sadəliyin arxasında dayanan müdrikliyin ifadəsi idi. O, təbiətə necə sadə idi-

sə, danışığı da, elmi və bədii təhkiyəsi də eləcə sadə idi. Əsas məsələ budur ki, həm şəxsiyyə-tindəki, həm də yaradıcılığındakı sadəlik qətiyyən primitivliyin deyil, müdrikliyin nəticə-siydi. Bəzən, Mir Cəlal müəllim obrazlı danı-

şanda da onun bənzətmələri sadə, dəqiq və aydın olurdu, ifadə etmək istədiyi fikri, mülahizəni görümlü edirdi. Yadıma gəlir, bir dəfə - artıq onda aspirant idim - onun rəhbərlik etdiyi kafedrada söhbət edirdik və söz

indiki kimi, elə o zaman da hər tərəfi bürümüş ədəbi "makulatradan" düşdü. Mən gənclik ehtirası ilə istedadsız, amma rəsmi ideologiyanın təqdir ~~və təbliğ etdiyi~~ bu ~~və~~ ~~zərə~~ qarşı qızgın ~~bir~~ ~~şey~~ ~~söyləyən~~

Mir Cəlal müəllim qolumdan tutub, ancaq ona məxsus olan bir təbəssümlə:

-Qardaş,-dedi ("qardaş" onun çox xoşladığı söz idi), - qızıl da, xəzəl də eyni rəngdədir. Qızıl ağır olduğu üçün, dibə çökür, hər

tərəfi sapsarı xəzəl basır. - Sonra da həmişəki kimi astadan gülə-gülə - Sən bu camaatdan nə istəyirsən?! - dedi.

Yeri gəlmişkən, Mir Cəlal müəllim "Azərbaycan ədəbiyyatı tarixi" kafedrasının rəhbəri, əslində isə onun ağsaq-

qalı idi. Aradan keçən bu qədər illərdən sonra da (o, 1978-ci il sentyabrın 29-də, 70 yaşında vəfat etdi), yəni bu gün də o kafedra "Mir Cəlal müəllimin kafedrası" kimi tanınır və yəqin Mir Cəlal müəllimin ruhu bundan şad olur.

Vaxtıyla onun tələbələri, aspirantları olmuş cavanlar bu gün orada professordur və yəqin Mir Cəlal müəllimin ruhu həm də buna görə şad olur ki, onun nəvəsi Nərgiz Paşayeva da o kafedranın professorudur.

...Mən universiteti bitirdikdən sonra Elmi Şuranın qərarı ilə aspiranturaya saxlandım. Amma universitetin deyil, Nizami adına Ədəbiyyat İnstitutunun aspiranturasına daxil oldum. Elmi rəhbərim isə Mir Cəlal müəllim oldu.

"Azərbaycan bədii nəsrində ədəbi tənqiddə (1945-1965)" mövzusunda namizədlik dissertasiyasını işlədim və üç ildə Mir Cəlal müəllimi daha artıq hiss etdim. onun şəxsiyyətinin xüsusiyyətlərini, xasiyyətinin çalarlarını daha

yaxından gördüm.

İki cəhəti xüsusi qeyd etmək istəyirəm. Mir Cəlal müəllim klassik ədəbiyyatımızın tədqiqatçısı idi: bir tərəfdən, Füzuli ("Füzulinin poetik xüsusiyyətləri", sonradan daha da təkmilləşdirdiyi "Füzuli sə-

nətkarlığı" monoqrafiyası), digər tərəfdən. XX əsrin başlanğıcındakı ədəbiyyatımız, ilk növbədə Mirzə Cəlil, Sabir, Ə.Haqverdiyev, Nəriman Nərimanov, Məhəmməd Hadi və s. ("XX əsr Azərbaycan ədəbiyyatı" dərsliyi, "Azər-

baycanda ədəbi məktəblər (1905-1917)", "Cəlil Məmmədquluzadənin realizmi haqqında" kimi monoqrafiyaları, bir çox məqalələri). Demək istədiyim odur ki, Mir Cəlal müəllimin quru elmi təbirə görə "ixtisaslaşması" klassik

ədəbiyyata aid idi. Mən isə tamam müasir mövzunu işləyirdim, həm də bu müasirlik mənim üçün tarixi dövr göstəricisindən daha çox dərəcədə estetik bir kateqoriya idi. Aradan keçən bu qədər ildən sonra tam səmimiyyətlə

deyirəm: Mir Cəlal müəllim ayrı-ayrı mərhələlərlə yox, Böyük Ədəbiyyatla məşqul olduğu üçün, eyni zamanda, çox güclü fəhminə görə sənətdə müasirliyi müasir ədəbiyyat üzrə "ixtisaslaşmış" bir çox ədəbiyyatşünas və tən-

qidçilərdən daha artıq duyur və qiymətləndirməyi bacarırdı.

Mir Cəlal müəllimin - bu mülayim və qayğıkeş insanın - ikinci cəhəti isə şəxsiyyətdəki cəsarət idi. Elmi işimlə bağlı yazdığım məqalələrdə o dövrün

çox görkəmli (və toxunulmaz!), məşhur simalarını ədəbiyyata vulqar-sosioloji münasibətlərinə görə kəskin tənqid edirdim və yazdıqlarımı oxumaq üçün ilk növbədə Mir Cəlal müəllimə verirdim. Bəzən də onun "Alimlər

Evi"ndəki mənzilinə gedib özüm o məqalələri ona oxuyurdum. Məhz onun tövsiyəsi ilə o yazılar universitetin "Elmi əsərlər"ində çap olunurdu. O mülayim insan isə ağrımayan başını ağrıtmaktan qətiyyən çəkinmirdi, çünki

onun üçün ədəbiyyatın marağı zamanənin siyasi-inzibati hürküsündən, "ədəbiyyat general-ları"nın tənəsindən, bəzi tənqidçilərin "intiqam almaq" (yəni onun əsərlərini şəxsi qərəzliklə tənqid etmək) kin-küdurətindən çox üstün

idi və bunu açıq şəkildə göstərməyə onun cəsarəti çatırdı.

Mir Cəlal müəllimin istəkli tələbələrindən biri, mərhum professor Firudin Hüseynovun vaxtıyla mənə danışdığı bir söhbət yadıma düşür. Firudin aspi-

rant olduğu vaxtlar -
əllinci illərin ortalarında - bir axşam Mir Cəlal müəllimlə dənizkənarı bulvarda gəzəndə birdən Kirovun proyektor işığında işıldayan və o zaman həmişəlik (əbədi!) görünən heykəlini göstərib soruşur:

- Mir Cəlal müəllim, Sizcə, o heykəlin yerində kimin heykəlini qoymaq olardı?

Rəhmətlik Firudin deyirdi ki, heç özüm də bilmədim, bu sualı necə verdim, bu sözlər ağzımdan necə çıxdı. Bu qəfil sualı verdim, o

saat da bütün bədəni-
mi həyəcan bürüdü.

Əlbəttə, Firudinin
həyəcanını başa düşmək
çətin məsələ deyil. Söh-
bət hakim sovet rəsmi-
inzibati ideologiyasının
fironluq elədiyi bir
dövrdən gedir. Sergey
Mironoviç Kirov da

həmin ideologiyanın
mütləq qəhrəmanı və-
zifəsini daşıyan mif.
onun Bakının ən gö-
rümlü bir yerində ucal-
dılmış heykəli isə so-
vet hakimiyyətinin, so-
vet rejiminin mütləqli-
yinin rəmzi idi.

Bəs, Mir Cəlal mü-

əllimin - təkrar edirəm,
bu mülayim və təmkinli
adamin, - o qorxulu sua-
la reaksiyası necə olur?

Mir Cəlal müəllim
Firudinin qolundan tu-
tub bir an dayanır və
Kirovun heykəlinə ba-
xa-baxa:

- Qardaş, - deyir, -

kim o heykəli oradan
yıxa bilsə, onun da hey-
kəlini orda qoymaq la-
zımdır!

Qardaşın-qardaşa
etibar etmədiyi, divarın
da qulağı olduğu bir
zəmanədə Mir Cəlal
müəllimin cavan bir as-
piranta verdiyi bu ca-

vab, əlbəttə, daxili cəsarətdən, eyni zamanda, onun zamanəyə daxili münasibətindən xəbər verir.

Bu da təsadüfi deyildi ki, bir çoxlarının sosializm-realizmi ədəbi metoduna qulluq edib, estetikanı, nəzəriyyəni

saxta və vulqar-sosio-
loji hökmlərə qurban
verərək, konyuktura-
dan eninə-uzununa bəh-
rələndiyi bir vaxtda,
dəhşətli 37-ci il qısırğa-
sı zamanında, əhli-qələ-
min bir-birinə siyasi-so-
sioloji ittihamlar ver-
diyi bir dövrdə Mir Cə-

lal müəllim Füzulini təhlil edir, Mirzə Cəlilin tədqiqi ilə məşqul olur, əsrin əvvəllərində Azərbaycanda fəaliyyət göstərən ədəbi məktəbləri araşdırırdı.

Keçən il - 60 ildən sonra "Azərbaycanda ədəbi məktəblər" kita-

bı yenidən nəşr edildi və ədəbi ictimaiyyət bu nəşri yüksək qiymətləndirdi, onun ədəbi-elmi aktuallığına diqqət yetirdi. Amma bu günün ədəbi ictimaiyyəti (və oxucusu!), məlum məsələdir. 60 il bundan əvvəl, Stalin dövrü-

nün ədəbi ictimaiyyəti deyil. Gəlin baxaq, o zamanın çoxmu elmi əsərlərini alın açıqlığı ilə bu günün oxucularına təqdim etmək olar?

Bir faktı da qeyd etmək istəyirəm: mən 20-ci illərdən üzü bu tərəfə Azərbaycan mətbu-

atını nömrə-nömrə və rəqləmişəm və bir çox müasirlərindən fərqli olaraq, Mir Cəlal müəllimin hansısa "xalq düşməni" olan bir yazıçını (yəni Hüseyn Cavid, Əhməd Cavadı, Cəmənzəminlini, Müşfiqi, Mümtazı, Kantemi-

ri, Seyid Hüseyini, Əli Nazimi, Bəkir Çobanzadəni, Hənəfi Zeynalınlı, sonralar Heydər Hüseyinovu və s.) "ifşa" edən, ədəbiyyatda, elmdə "ziyanvericilik" axtaran bircə yazısına da rast gəlməmişəm.

Bu günün oxucusu

hesab edə bilər ki (və əslində, düz də edər!). hərgah insan bir başqasına böhtan atmırsa, qara yaxmırsa, burada nə şücaət var? Amma total represiyalar kontekstində, o ab-havada bu sualın cavabı elə də sadə deyil...

...Ən unudulmaz uşaqlıq xatirələrimdən biri də "Bir gəncin manifesti" romanının motivləri əsasında Gənc Tamaşaçılar Teatrındakı tamaşada Baharın - bu Azərbaycan Qavroşunun - taleyinə görə keçirdiyim hiss-həyə-

canla bağlıdır. Mən o tamaşaya dəfələrlə baxmışdım və mənim üçün Bahar o qədər doğma bir məxluqa çevrilmiş, bu bədii surətin mahiyyətindəki kədərli lirika onun emosional təsir gücünü o qədər artırmışdı ki, elə bil onun

O acı taleyi əsər qəh-
rəmanının yox, bizim -
mən də daxil olmaqla,
Bakının Mirzə Fətəli
küçəsindəki məhəllə
uşaqlarının hamısının
yaşadığı bir taledir.

Söz belə gətirdi ki,
mən Mir Cəlal müəllim
haqqında bir alim, mü-

əllim kimi danışiram,
amma Mir Cəlal müəllim,
eyni zamanda, XX
əsr Azərbaycan nəsrinin
yükünü çiyinlərində
daşıyan görkəmli yazıçılardan biridir. O,
ədəbiyyatşünas-alim kimi
Mirzə Cəlili, Haq-verdiyevi öyrəndiyi və

öyrətdiyi kimi, bir yazıçı kimi də onların bədii-estetik ənənələrini davam və inkişaf etdirirdi. Mir Cəlal müəllimin hekayələrində həmin ənənələrin duzunu hiss etmək, elə bilirəm ki, çətin bir iş deyil.

Ümumiyyətlə, Cəlil

Məmmədquluzadə yaradıcılığının və şəxsiyyətinin tədqiq və təbliğində Mir Cəlal müəllimin müstəsna rolu var və bu işə o, hələ 30-cu illərdən başlamışdı, bununla da bizim - 60-cı illər ədəbi nəslinin Mirzə Cəlilə xüsusi münasibəti üçün

münbit zəmin yaratmışdı. Onun üçün Mirzə Cəlil, bəlkə də, ən böyük yazıçı idi və o, Mirzə Cəlili başa düşənləri, qiymətləndirməyi bacaranları sevirdi, o adam Mir Cəlal müəllim üçün gözəl bir insan idi.

"Dirilən adam",

"Bir gəncin manifesti", "Açıq kitab", "Yaşıdlarım", "Təzə şəhər", xüsusən Sabirin həyatından bəhs edən "Yolumuz hayanadır" romanları bu janrın ədəbiyyatımızın milli faktoruna çevrilməsində, nəsrimizin, ədəbi-bədii

dilimizin formalaşması və inkişafı işində ciddi rol oynamışdır.

Əlbəttə, bu əsərləri yarandıqları dövrün mürəkkəb və ziddiyyətli kontekstindən çıxarmaq olmaz, amma baxın, 1935-ci ildə yazılmış "Dirilən adam" ro-

manı 70 ildən sonra Akademik Milli Dram Teatrında səhnələşdirilmişdir və burada xarakterlər, insan taleləri, təsvir olunan hadisələr, situasiyalar öz bədii kəsərini və aktuallığını hələ də saxlamışdır.

Mir Cəlal müəlli-

min xasiyyəti elə idi ki, ona razılıq bildirmək, təşəkkür etmək mümkün deyildi, o saat sənin qolundan tutub "Qardaş, başqa şey danış!.." - deyirdi və buna görə də Mir Cəlal müəllim haqqındakı bu kiçik yazını bir sitatla

yekunlaşdırmaq istəyirəm. Bəlkə də bununla təvazökarlıqdan kənara çıxıram, amma elə bilirəm ki, aradan ötən illərin sayı mənə belə bir səlahiyyət verir.

1969-cu ildə Mir Cəlal müəllim ilk böyük elmi işim - namizədlik

dissertasiyamdan ("Tənqid və nəsr" monoqrafıyası) bəhs edərək yazırdı: "Elçin hələ universitetdə təhsil alarkən, mənim tələbəm olmuş, geniş dünyagörüşü, istedadı, fəallığı ilə diqqətimi cəlb etmişdir. Sonralar aspiranturada oxuyar-

kən, onun bu keyfiyyətləri daha da inkişaf etmiş və o, yaxşı bir müasir ədəbiyyatşünas-mütxəssis kimi yetişmişdir... Təsadüfi deyil ki, onun bədii ədəbiyyatın bir sıra digər məsələlərinə aid məqalələri də professional səviyyəsi

ilə diqqəti cəlb edir. Ümumiyyətlə, deməliyəm ki, Elçinin əsəri müəllifin tədqiqat bacarığını, elmi işdəki məhərrətini göstərməklə, həmin dövrün tənqid aləminə ayıq bir nəzər baxımından qiymətli və əhəmiyyətli dir. Güman edi-

rəm ki, cavan alimin bu əsəri Elmi Şuramızda ləyaqətli qiymətini alacaq və çap olunarsa, oxucularımıza, ədəbiyyat maraqlılarına əhəmiyyətli bir vəsait olacaq (Elçin. Tənqid və nəsr, Bakı, 1999, səh. 212)".

25-26 yaşlı cavan

bir oğlan haqqında deyilmiş və bu gün mənim üçün çox əziz olan bu sözlərə, yaza bildiyim o ilk elmi işə, ən başlıcası isə, bu sözlərin arxasında dayanmış və uzun-uzun illər keçdiyinə baxmayaraq, mənim üçün qətiyyən sa-

ralıb-solmamış o xeyirhaqlığa, qayğıkeşliyə, köməyə, o istiqanlığa görə düz 37 ildən sonra, bu yazının verdiyi fürsətdən də istifadə edib, ona ürəyimin dərinindən gələn "Çox sağ olun, Mir Cəlal müəllim!" - deyirəm.

ЭЛЬЧИН

**ПРОСТОТА
И
МУДРОСТЬ**

Баку-2007

*С л о в о
о б
у ч и т е л е*

Когда я впервые увидел Мир Джалал муаллима? - на этот вопрос никак не могу ответить, так как с детства видел его у нас дома, на различных собраниях и литературных форумах. Между Ильясом Эфен-

диевым и Мир Джалал муаллимом сложились теплые взаимоуважительные отношения. Еще с детских лет я неоднократно был свидетелем того, с какой душевной искренностью они встречаются, приветствуют

друг друга, справляются о житье-бытье. На первый взгляд, это были люди различные по характеру: Мир Джалал - более ровный, степенный, а Ильяс Эфендиев - более эмоциональный, временами импульсив-

ный. Очевидно, между ними была и внутренняя, невидимая глазу искренняя близость чувств, убеждений и принципов, что куда более значимее видимых проявлений приязни. И в этом смысле знаменательны сло-

ва из статьи Ильяса Эфендиева, написанной в связи 50-летием своего друга: "Мир Джалал - писатель, всем сердцем связанный с народом. В его произведениях ощутим благородный дух нашего народа... Мир Джа-

лал, прежде всего, из тех художников, которые умеют из события, кажущегося очень малым и обычным, извлекать большой общественный смысл. Он обладает способностью проникать в глубинные

пласты жизни. Он никогда не сочиняет трескотню и помпу". (Газета "Адабийят ве инджасенет", 26 апреля 1958). Такая связь с народом, желание и умение выразить его дух играет немалую роль во внутреннем

родстве душ.

Я написал, что первую встречу с Мир Джалал муаллимом не припомню, однако в моей памяти четко, неизгладимо запечатлелся день - первое сентября 1960 года, - когда я открыл для себя

его как педагога, профессора. В тот далекий сентябрьский день. первый день моей учебы на филологическом факультете Азгос-университета (памятный адрес - Низами. 49), когда в аудиторию вошел Мир Джа-

лал муаллим и повел речь о теории литературы, я открыл этого хорошо знакомого, близкого человека, читанного-перечитанного мною писателя в новой благородной ипостаси...

В портретных очер-

ках о современниках Мир Джалала, которых мне довелось близко знать - блестящих ученых Гамиде Араслы, Мамеде Джафаре, Мамеде Ариффе. я, помнится, использовал определение: мудрость простоты. И это

качество, думается, очень характерно также и для Мир Джала-ла, чьи лекции, художественные произведения и научные работы являли собой этот благородный сплав. Насколько он был прост и доступен по

натуре, столь же прост и доступен был его научный и литературный слог, и главное в том, что присущая его творческой и личностной сути простота отнюдь не была простодушием, а проистекала из выстра-

данной мудрости. Когда он прибегал к образной речи, его уподобления и сравнения оказывались точными и доходчивыми, мысль, которую он хотел донести, обретала зримую рельефность. Как-то, в мои аспирант-

ские годы, мы беседовали на руководимой им кафедре, и речь зашла о заполонившей печать (впрочем, как и ныне) литературной "макулатуре". Выслушав мой патетический монолог по поводу подобных опусов, дек-

ларировавших официальную идеологию, Мир Джалал муаллим, взяв меня за плечо, с присущей только ему неповторимой улыбкой, проговорил:

- Брат мой (его излюбленное обращение - "гардаш"), и зо-

лото, и палая листва - одного цвета. Тяжелое золото оседает на дно, палый лист остается наплаву. - И снова, с тихим смешком: - И чего ты хочешь от этой шатии?..

К слову сказать, по сути, он был и ос-

тавался душой, аксакалом возглавляемой им кафедры истории азербайджанской литературы. И сегодня, по прошествии многих лет (он скончался 28 сентября 1978 года в возрасте 70 лет), ее именуют "кафедрой

Мир Джалала", к отраде его души, упокоившейся в мире ином.

Его бывшие студенты и аспиранты стали профессорами на родной кафедре, продолжают традиции Учителя. И должно быть, душа Мир Джа-

лал муаллима радуется этому еще и оттого, что его внучка Наргиз Пашаева является профессором той же кафедры.

... По окончании университета решением ученого совета мне было предложено про-

должить учебу в аспирантуре, но я поступил не в университетскую, а в академическую аспирантуру Института литературы имени Низами. Моим научным руководителем стал Мир Джалал муаллим, и за три го-

да работы над кандидатской диссертацией ("Азербайджанская художественная проза в литературной критике (1945-1965)") я еще больше прочувствовал своего наставника, ближе увидел особенности его личности

ти, оттенки характера.

Две его черты хочу подчеркнуть особо. Мир Джалал муаллим был исследователем нашей классической литературы: с одной стороны, в сфере его изысканий - Физули ("Особенности поэти-

ки Физули", позднее - более усовершенствованная монография "Художественное мастерство Физули"), с другой стороны - наша литература начала XX века, в первую очередь, Мирза Джалил, Сабир, А.Ахвер-

диев, Нариман Нариманов, Мохаммед Хадди и другие (учебник "Азербайджанская литература XX века", "Литературные школы в Азербайджане (1905-1917)", "О реализме Джагила Мамедкулизаде", множе-

ство статей). Я это говорю к тому, что по сухой градации специализация моего научного руководителя относилась к классической литературе, я же разрабатывал сугубо современную тему, причем современность

для меня означала не только историко-хронологический показатель, но, быть может, в большей мере категорию эстетическую. И по прошествии стольких лет могу сказать с совершенной искренностью: что Мир Джа-

лал муаллим, занимавшийся не дотошным копанием в отдельных препарированных периодах, а движением истинно великой Литературы, и еще благодаря своей проницательной интуиции, лучше многих

"специализировавшихся" чувствовал и понимал современность в искусстве.

Вторая черта-гражданская смелость, присущая этому доброму, мягкому и участливому человеку. В статьях, написанных в рус-

ле моей научной работы, я подвергал резкой критике, случилось, и весьма большие (и неприкосновенные!) персоны за вульгарно-социологический подход к литературе, и в первую очередь представлял

их на суд Мир Джалал муаллима. Порой, посещая квартиру в "Доме ученых", я сам читал статьи своему мэтру. Именно по его рекомендации мои литературные произведения публиковались в университетских "На-

учных трудах". Этот добросердечный человек решительно не боялся схлопотать себе "головную боль", потому что для него интересы литературы были превыше тогдашних политико-административных стра-

хов, опасения навлечь на себя громы и молнии "литературных генералов" и мстительную злобу иных критиков. и у него хватало смелости открыто демонстрировать свою позицию.

Мне вспоминает-

ся эпизод, рассказанный одним из любимых питомцев моего наставника, ныне покойным профессором Фиридуном Гусейновым. В его аспирантскую пору (в середине пятидесятих годов), как-то вечером, про-

гуливаясь по Приморскому бульвару с Мир Джалалом, Фиридун, показав на памятник Кирову, высвеченный прожекторами, и в те времена казавшийся незыблемым и вечным, спрашивает:

- Мир Джалал му-

аллим, как, по-Вашему, чей памятник можно было бы водрузить вместо этого?

Покойный Фиридун вспоминал, что вопрос этот у него вырвался спонтанно, и его даже охватила оторопь.

Конечно, это состояние нетрудно понять - речь идет о временах безоговорочного диктата советской идеологии, и Сергей Миронович Киров был мифом, призванным играть роль абсолютного героя этой идео-

логии, а его монумент, воздвигнутый на самой видной точке города, был символом всевластия и всесилья советского режима.

И каков же был ответ Мир Джалал муаллима - этого мягкого, сдержанного чело-

века на такой "опасный" и "крамольный" вопрос? Почтенный ученый, задержав шаг и ухватив аспиранта под локоть, говорит, глядя на увековеченного большевика:

- Брат мой, кто сможет ниспроверг-

нужно этот монумент от-
туда, тому и надо воз-
вести там памятник!

Эти слова, сказан-
ные ученым молодому
аспиранту во времена,
когда и стены имели
"уши", конечно, гово-
рят, о внутреннем бес-
страшии и об отноше-

нии к данной эпохе.

Не случайно и то,
что в пору, когда мно-
гие ученые мужи.
"обслуживая" литера-
турный метод социа-
лизма, принося эсте-
тику, теорию в жертву
догматам вульгарной
социологии, извлека-

ли выгоды и блага из конъюнктуры, в пору страшных бурь и экзекуций 37-го года, когда слабые духом труженики пера катили политическую бочку и навешивали ярлыки на ближних, Мир Джалал исследовал поэ-

зию Физули, занимался анализом наследия Мирзы Джалила, литературных школ начала XX века.

В прошлом году - спустя 60 лет - была переиздана его монография - "Литературные школы в Азербайджане".

не", и литературная общественность высоко оценила это издание, отметила его литературно-научную актуальность. Но, ясное дело, сегодняшняя литературная общественность (и читатель!) не та, что была в 60-

летней давности, в эпоху сталинизма. Давайте посмотрим, многие ли научные сочинения тех времен можно представить сегодняшним читателям?

Хочу отметить еще один факт: я перелистал и просмотрел всю

азербайджанскую печать, номер за номером, начиная с 20-х годов, и не встретил ни единого слова за подписью Мир Джалала, в отличие от многих его современников, где бы "разоблачались" объявленные "врага-

ми народа" писатели и ученые (т.е. Гусейн Джавид, Ахмед Джавад, Чеменземенли, Мушфиг, Мумтаз, Кантемир, Сеид Гусейн, Али Назим, Бекир Чобанзаде, Ханатфи Зейналлы, позднее - Гейдар Гусейнов и

др.), где бы выискивались "крамола" и "вредительство" в науке.

Сегодняшний читатель может (и вправе!) подумать: если человек не катит бочку на другого, не шельмует, не очерняет, какая же в этом заслу-

га и доблесть? Но в контексте тоталитарной репрессии, в атмосфере тех лет ответ на этот вопрос оказывается не столь простым...

...Одно из незабываемых моих воспоминаний детских лет свя-

зано с потрясающим впечатлением от спектакля ТЮЗа по роману "Манифест молодого человека", с сопереживанием участи Бахара - этого азербайджанского Гавроша. Я неоднократно смотрел этот спектакль, и

Бахар стал для меня очень родным существом. Печальная лирическая проникновенность столь усиливала эмоциональное впечатление этого образа, что горькая участь героя пьесы воспринималась как пережи-

тая нами самими - ребятами со старой "махаллы" на бакинской улочке имени Мирзы Фатали.

Получилось так, что русло разговора о Мир Джалале побудило меня вести речь о нем как об ученом и

педагоге; но Мир Джалал, вместе с тем, является одним из наших выдающихся писателей, которые были двигателями азербайджанской прозы XX столетия. Если Мир Джалал-ученый изучал творчество Мир-

зы Джалила, А.Ахвердиева, Мир Джалал-писатель продолжал и развивал их художественно-эстетические традиции. Я думаю, нетрудно в рассказах Мир Джалал муаллима уловить "закваску" этих классических

традиций.

Вообще, в исследовании и пропаганде творчества Дж.Мамедкулизаде Мир Джалал муаллиму принадлежат исключительные заслуги; этой работе он положил начало еще в 30-е годы и тем

самым создал благотворную почву для особо трепетного отношения к нашему блистательному сатирическому художнику со стороны нас, литературного поколения шестидесятников. Для него Мирза Джалил

был, возможно, величайшим мастером слова, и тот, кто понимал Мирзу Джадила, умел оценить и полюбить его, удостоивался лестных симпатий нашего наставника.

Романы "Воскресший человек", "Мани-

фест молодого человека", "Открытая книга", "Мои ровесники", "Новый город", в особенности повествующий о жизни великого Сабира - "Куда ведут дороги", сыграли серьезную роль в превращении этого жан-

ра в фактор нашей национальной литературы, в формировании и развитии нашей прозы, нашего литературно-художественного языка.

Конечно, эти произведения нельзя отторгать от сложного и

противоречивого контекста периода, когда они создавались; но вот, поглядите, созданный в 1935 году роман "Воскресший человек" спустя 70 лет после своего появления был инсценирован в Азербайджанском нацио-

нальном драмтеатре; и как же изображенные в нем характеры, человеческие судьбы, события, ситуации сохранили свою художественную впечатляющую силу и актуальность.

Мир Джалал муаллим был донельзя

скромным человеком, и стоило по какому-то поводу изъяснить ему признательность или благодарность, как он тут же останавливал тебя жестом: "Давай о другом, брат мой!" И поэтому я хочу завершить эти ко-

роткие заметки одной цитатой, быть может, рискуя выйти за рамки скромности, но, надеюсь, что долгие годы, минувшие с той поры, когда я начал "грызть гранит науки", дадут мне такие полномочия.

Позволю себе привести строки отзыва незабвенного учителя на мою кандидатскую диссертацию - монографию "Критика и проза". Шел 1969 год: "Еще учась в университете и будучи моим студентом, Эльчин

привлек мое внимание своим широким кругозором, талантом, активностью. Позднее, когда он обучался в аспирантуре, эти качества его развились еще больше, и он вырос в специалиста-литературоведа высоко-

го уровня: не случайно его статьи, относящиеся и к ряду других вопросов художественной литературы, привлекают внимание прежде всего именно своим профессионализмом. Вообще, я должен сказать, что

работа Эльчина, являя исследовательское умение, искусность автора в научном труде, ценна и значима как трезвый взгляд на мир критики рассматриваемого периода. Полагаю, что эта работа молодого

ученого получит достойную оценку на нашем Ученом совете и, если будет опубликована, станет важным пособием для наших читателей и всех интересующихся литературой". (См. в книге: Эльчин. Критика и проза.

Баку, 1999, с. 212).

Это сказано о молодом человеке 25-26 лет, и сегодня, по прошествии 37 лет я склоняю голову перед светлой памятью Учителя, и в благодарность за эти давние, но очень дорогие для

меня слова, за возможность написать мой первый научный труд, а главное - за Вашу доброту, участие, помощь, душевную теплоту, несмотря на многие годы, прошедшие с тех пор, пользуясь случаем, хо-

чу еще раз сказать: "Спасибо Вам от всей души, Мир Джалал муаллим!".

*Müəllim
haqqında
söz*

Azərbaycan Respublikası
“Kitab”
cəmiyyəti

“AzRosPromInvest”
MMC

Bakı-2007

indigo PRINT HOUSE
MOTBOOSI